

Кричевська Л. А.,
НТУУ "КПІ", м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ У КЛІШЕ АНГЛОМОВНОГО НАУКОВОГО ТЕКСТУ

У статті проаналізовано функціонування метафоричних термінів у науково-технічному дискурсі. Висвітлено проблеми збереження їх образності у перекладі українською мовою.

Ключові слова: метаформа, метафоричний термін, образність, спосіб перекладу.

В статье проанализированы функционирования метафорических терминов в научно-техническом дискурсе. Освещены проблемы сохранения их образности на украинском языке.

Ключевые слова: метаформа, метафорический термин, образность, способ перевода.

The article analyzes the functioning of metaphor in terms of scientific and technical discourse. The problems of maintaining their imagery translated into Ukrainian.

Keywords: metaforma, metaphorical terms, imagery, method of translation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Метафора та її роль у пізнанні світу викликають дедалі більший інтерес у представників різних філософських та лінгвістичних шкіл. Термінотворення англійської мови характеризується специфікою когнітивних стратегій метафоризації та вибірковою активністю метафоричних моделей. Усвідомлення того, що метафора – це явище семантики та продукт прагматики, дало змогу поновому підійти до з'ясування ролі та місця образних засобів у науковій діяльності й у реальному продукті цієї діяльності – науковому тексті.

Метафоричне вживання слів не є характерною особливістю даного функціонального стилю мови, проте метафора завжди надає можливість зміни звичайних засобів та способів зображення об'єкту, а отже, і можливість нового погляду на все свідоме, що реалізується як виявлення не пізнаних раніше його якостей та властивостей. Більшість метафор, що вживаються у науковому стилі, являють собою проміжний рівень між повсякденною мовою та термінологією.

Основною лексичною особливістю науково-технічної літератури є використання великої кількості термінів, серед яких метафоричні терміни посідають серед них важливе місце. Термін-метафора, як видно з його назви, поєднує у собі ознаки терміна, тобто слова, словосполучення, або просто мовного знака, що репрезентує наукове поняття спеціальної, професійної сфери знань, та метафори, тобто перенесення найменувань, яке ґрунтується на асоціації за схожістю. Особливістю метафоричного терміна є його образність. Саме вона відіграє важливу роль у створенні необхідного комунікативного ефекту. Здатність створювати подібний ефект та викликати у рецептора прагматичне ставлення до повідомлюваного і є прагматичним аспектом перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблему перекладу метафоричних термінів досліджували такі вчені: Л. Алексеева, В. Виноградов, С. Гусев, Г. Дядюра, В. Карабан, Н. Родзевич та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у висвітленні особливостей перекладу метафоричних термінів у науковому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Метафори є джерелом створення термінів неологізмів. У цьому і полягає складність перекладу, оскільки він потребує глибокого знання реалій певної країни, із мови якої робиться переклад. Усі терміни, утворені способом метафоричного переносу, умотивовані. Внутрішньою формою метафоричного терміна є значення лексичної одиниці, використаної як матеріал вторинної номінації. Головна функція термінологічної метафори – номінативна. Адже метафора в термінології використовується насамперед для того, щоб дати назву поняттю, яке до цього не мало словесного позначення. Цим способом утворені, наприклад, такі англійські неологізми: rocket communicator – прилад, який становить сполучення рис "телекомунікатора" з мініатюрним комп'ютером; honeynet – мережана налаштування, яке приваблює комп'ютерних зломщиків; acoustic snooping – викрадення даних із комп'ютера шляхом декодування звуків, які лунають під час друкування на клавіатурі, а потім реструктуруються [1].

Класифікуючи метафори терміни дослідниця Г. М. Дядюра [3] виокремлює:

1) **номінативні** – терміни, утворені шляхом образного переосмислення загальнозживаних слів (skin – окартина, bubble sort – бульбашкове сортування);

2) **когнітивні** – метафори, які характеризують явище не за зовнішніми ознаками, а за внутрішньою сутністю, за подібністю процесів (planetary model of atom – планетарна модель атома);

3) **образні** – метафори, які ґрунтуються на простих аналогіях, в основі яких лежить зіставлення наукових понять зі звичайними речами (daisy wheel – "ромашка" (принтера), filter candle – "свічка" (фільтр у формі свічки з пористого скла для стерилізації розчинів ультрафільтрацією);

4) **концептуальні** – різновид номінативних метафор, які охоплюють терміни, утворені шляхом переосмислення термінів інших галузей знання; явище, яке формується не в мові, а в мисленні (virtual memory – віртуальна пам'ять, digital dividends – блага і вигоди комп'ютеризації);

5) **безаналогійні** – образні одиниці наукового стилю, створені без участі аналогії (pig iron – чавун, monkey-wrench – розвідний гайковий ключ).

Необхідність вживання метафори у науковому стилі викликана тим фактом, що коло припущень завжди ширше, ніж інвентар наявних мовних засобів. У мові науки припущення, що виражається метафорою, має на меті зобразити об'єктивний стан речей. Метафори, що виконують роль наукових термінів, виражають гіпотези, які потребують верифікації. Однак, це стосується не всіх метафор, що функціонують у науковому стилі. Більша частина таких метафор не є науковими термінами у чіткому смислі. Вони виражають найзагальніші поняття, необхідні для наукових досліджень, та набувають конкретного змісту при уточненні[5].

Отже, узагальнюючи зазначене вище, варто відзначити, що метафоричні терміни, які утворилися шляхом метафоричного перенесення, тобто перенесення назви з одного предмета на інший на основі подібності, становлять для перекладача певну складність. Оскільки в мові перекладу метафоричні терміни часто не мають усталених лексичних еквівалентів, то вони виступають фактично семантичним новоутворенням [2].

У ході дослідження нами встановлено, що найуживанішими прийомами перекладу є:

переклад зі збереженням образності;

переклад зі зміною образності;

переклад без збереження образності.

Розглянемо докладніше кожний із зазначених прийомів.

Перекладу зі збереженням образності полягає у пошуку еквівалентної відповідності (net – мережа, wing – крило, neck – шийка), калькування (antivirus program – антивірусна програма, threshold voltage – порогова напруга, digital piracy – цифрове піратство), – ці два прийоми перекладу повністю відтворюють метафору, – а також паралельна номінація метафоричної основи (Internet ghetto – інтернет-гетто (стан людей, позбавлених можливості користуватись комп'ютерною технікою, інтернетом), acoustic terrorism – акустичний тероризм (використання гучних аудіо та стереосистем)) і трансформаційний переклад, а саме: додавання або опущення (hedgehog – трансформатор-їжак, card reader – пристрій читання карти), структурне перетворення (memory card – картка пам'яті, accumulating pocket – кишень-накопичувач) [3].

Переклад зі зміною образності передбачає пошук варіантної відповідності (killer – глушник, reed – язичок, cylindrical shell – циліндричний кожух), яка може супроводжуватися додаванням (palm – лопата весла, widow – висячий рядок) чи опущенням (eye end – вушко, elbow fitting – коліно) та структурним перетворенням (wing nut – гайка-баранчик, crankshaft journal – шийка колінчатого валу, clipboard – буфер обміну), а також може подаватися роз'яснення терміна в дужках (bell crank – качалка (двоплечний важіль), star mark – павук (зіркоподібна тріщина на емалі))[3].

У випадку, коли метафора перекладається неметафорою, тобто здійснюється **переклад без збереження образності**, застосовуються пошук відповідності, яка, очевидно, може мати відмінності у структурі від вихідної одиниці (sleeve valve – заслінка, running foot – нижній колонтитул, sleep mode – режим очікування), описовий переклад (e-wallet – комп'ютерна база даних про певну людину, daisy chain – топологія мережі, коли мережний кабель іде від вузла до вузла) і транскодування [3].

За В. І. Карабаном [4] транскодування є прийомом перекладу, під час якого звукова та/або графічна форма слова вихідної мови повністю або частково передається засобами абетки мови перекладу. При цьому він виділяє чотири види транскодування:

1) транскрибування – передача літерами мови перекладу звукової форми слова вихідної мови (driver – драйвер, bug – баг, browser – браузер);

2) транслітерування – форма слова вихідної мови передається так, як би вона читалася латиною (portal – портал, port – порт, monitor – монітор);

3) змішане транскодування – переважне застосування транскрибування з елементами транслітерування (organizer – органайзер, interface – інтерфейс);

4) адаптивне транскодування – форма слова вихідної мови певним чином адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу (domain – домен, viewer – в'ювер).

Отже, незалежно від ступеня володіння перекладачем обома мовами, об'єму його фонових знань, він так чи інакше зустрінеться з неочікуваним в тексті оригіналу, що може бути лінгвістичними чи екстралінгвістичними реаліями. Враховуючи це, перекладачеві потрібно знати і вміти користуватися (окрім словників) різними енциклопедичними довідниками, а також поширеною у всьому світі мережею Інтернет.

Висновки з поданого дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Перекладач має прагнути до збереження образності метафоричного терміна, однак не слід зловживати цим способом. Головне завдання перекладача – забезпечити адекватність перекладу, досягти прагматичних цілей автора. Нагромадження в науково-технічних текстах чужих і незрозумілих читачеві образів не матиме бажаного прагматичного ефекту, а, навпаки, спричинить труднощі під час читання та декодування метафоричних термінів. У випадку, коли зберегти образ неможливо або недоцільно, рекомендується спробувати підібрати метафоричний термін з іншим характером образності. Отож будуть відтворені емоційні установки автора. Коли не виконуються дві перші умови, перекладачеві дається можливість нехтувати образністю метафоричного терміна задля передачі його головного семантичного навантаження. Перекладач, беручи участь у формуванні української терміносистеми, має віддавати перевагу метафоричному творенню нових термінів, оскільки вони є мотивованими й викликати будуть у читачів певні асоціації, стимулюючи, отже пізнавальні процеси, а також вбережуть українську мову від надмірного засмічення немотивованими запозиченнями.

Література:

1. Алексеева Л. М. Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации / Л. М. Алексеева – Пермь : Изд-во ПГУ, 1998. – 250 с.
2. Гусев С. С. Наука и метафора / С.С. Гусев. – Ленинград, 1984. – 172 с.
3. Дядюра Г. М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. М. Дядюра. – К., 2001. – 22 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Ч. 1 / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова кн., 2001. – 303 с.
5. Родзевич Н.С. Метафора – спільне джерело творення термінологічної лексики в слов'янських і західноєвропейських мовах / Н.С. Родзевич // Дослідження з лексикографії та лексикології. – К., 1965. – С. 137-165.